

JOSEPH HELLER

NÕKS-22

Inglise keelest tõlkinud Tiina Randus

Originaali tiitel:
Joseph Heller
Catch-22
Simon & Schuster 2011

Toimetanud Raul Veede
Korrektor Siiri Soidro
Sarja kujundanud Jüri Jegorov
Disainer Villu Koskaru

Raamatu väljaandmist on toetanud Eesti Kultuurkapital.

Copyright © 1955, 1961 by Joseph Heller
Copyright renewed © 1989 by Joseph Heller
Tõlge eesti keelde © Tiina Randus ja Tänapäev, 2020

ISBN 978-9949-85-887-3
www.tnp.ee

Trükitud OÜ Greif trükikojas

Minu emale ja Shirleyle ning minu lastele Ericale ja Tedile (1961)

Kirjandusagendile Candida Donadiole ning
toimetaja Robert Gottliebile. Kolleegid. (1994)

Pianosa saar asub Vahemeres, kaheksa miili Elbast lõuna pool. See on väga väike ja ilmselt ei mahuks sinna kõik kirjeldatud tegevused. Nagu romaani toimumiskoht, on ka tegelased väljamõeldud.

1. PEATÜKK

TEKSASLANE

See oli armastus esimesest silmapilgust.

Kui Yossarian kaplanit esimest korda nägi, armus ta temasse metsikult ära.

Yossarian oli haiglas maksavaluga, mis jäi napilt alla kollatõve läve. Arste jahmatas asjaolu, et see ei olnud päris kollatõbi. Kui see muutuks kollatõveks, saaksid nad seda ravida. Kui see kollatõveks ei muutuks ja ise ära läheks, kirjutaksid nad ta välja. Aga see pidev kollatõve läve alla jäämine ajas nad segadusse.

Igal hommikul nad tulid, kolm kräbedat ja tõsist meest, kellel olid tõhusad suud ja ebatõhusad silmad, ja nendega koos oli kräbe ja tõsine õde Duckett, üks osakonna õdedest, kellele Yossarian ei meeldinud. Nad lugesid voodi jalutsis olevat kaarti ja küsisid kannatamatult valu kohta. Neid näis ärritavat, kui ta ütles neile, et see on täpselt samasugune.

„Ikka veel ei käi läbi?” küsis täiskolonel.

Arstid vahetasid pilke, kui ta pead raputas.

„Andke talle veel üks tablett.”

Õde Duckett märkis üles, et Yossarianile tuleb anda veel üks tablett, ja nad läksid neljakesi edasi järgmise voodi juurde. Ühelegi

öele ei meeldinud Yossarian. Tegelikult oli valu tema maksas järele andnud, aga Yossarian ei öelnud midagi ja arstid ei kahtlustanud kunagi. Nad kahtlustasid ainult, et tal käib kõht läbi küll, aga ta ei ütle kellelegi.

Yossarianil oli haiglas olemas kõik, mida ta soovis. Toit ei olnud kuigi halb ning söögikorrad toodi talle voodisse. Ta sai lisaportsjoneid värsket liha ning pärastlõunasel kuumal ajal toodi talle ja teistele jahutatud puuviljamahla või jahutatud šokolaadipiima. Kui õed ja arstid välja arvata, ei seganud teda kunagi keegi. Hommikuti pidi ta veidi aega kirju tsenseerima, aga pärast seda võis ta päevad läbi puhta südametunnistusega tegevusetult voodis lebada. Tal oli haiglas mugav olla ning tal oli lihtne seal püsida, sest tema kehatemperatuur oli alati 101. Tal oli isegi mugavam kui Dunbaril, kes pidi kogu aeg näoli maha kukkuma, et *talle* söök voodisse toodaks.

Kui Yossarian oli otsustanud, et veedab ülejäänud sõja haiglas, kirjutas ta kirja kõigile tuttavatele ja ütles, et on haiglas, aga ei maininud, miks. Ükspäev tuli talle parem mõte. Ta kirjutas kõigile tuttavatele, et läheb väga ohtlikule missioonile. „Nad tahtsid vabatahtlikke. See on väga ohtlik, aga keegi peab seda tegema. Kirjutan otsemaid, kui tagasi jõuan.” Ja sestpeale ei olnud ta kellelegi kirjutanud.

Kõiki osakonna ohvitseridest patsiente sunniti tsenseerima kirju, mille olid kirjutanud väeteenistuses olevad patsiendid, keda hoiti omaenda osakondades. See oli monotoonne töö ning Yossarian oli pettunud, kui sai aru, et väeteenistujate elu on vaid pisut huvitavam kui ohvitseride elu. Esimese päeva järel ei olnud ta enam üldse uudishimulik. Monotoonsuse kõrvaldamiseks mõtles ta välja mängu. Surm kõigile laienditele, kuulutas ta ühel päeval, ja kõigist tema käest läbi käinud kirjadedest lendasid välja kõik adverbid ja adjektiivid. Järgmisel päeval sõdis ta artiklitega. Loomingulisuse palju kõrgema taseme saavutas ta päev hiljem, kattes kirjades kinni

kõik peale sõnakeste *a*, *an* ja *the*. See tõstatas dünaamilisemaid ridadevahelisi pingeid, leidis ta, ja sõnum oli peaaegu kõigil juhtudel palju universaalsem. Peatselt keelas ta tervitusi ja allkirju ning jättis teksti puutumata. Ükskord kattis ta kirjas kinni kõik peale tervituse „Kallis Mary”, ja alla kirjutas: „Igatsen sinu järele traagiliselt. R. O. Shipman, kaplan, USA jalavägi.” R. O. Shipman oli lennusalga kaplani nimi.

Kui ta oli kirjades kõik võimalused ära kasutanud, hakkas ta ründama nimesid ja aadresse ümbrikel, hävitades terveid maju ja tänavaid, pühkides hooletu randmeliigutusega maamunalt terveid metropole, nagu oleks ta jumal. Nõks-22 nõudis, et iga tsenseeritud kiri peab kandma tsenseerinud ohvitseri nime. Suuremat osa kirjadest ta ei lugenudki. Neile, mida ta üldse ei lugenud, kirjutas ta oma nime. Neile, mida ta luges, kirjutas ta „Washington Irving”. Kui see muutus igavaks, kirjutas ta „Irving Washington”. Ümbrike tsenseerimisel olid tõsised tagajärjed, see põhjustas ärevuslaine mingis eeterlikus sõjaväešelonis, mis saatis osakonda tagasi patsiendina esineva kriminaaluuriija. Nad teadsid, et ta on kriminaaluuriija, sest ta päris muudkui kellegi Irvingu- või Washingtoni-nimelise ohvitseri järele ega tahtnud osakonnas enam teisel päeval kirju tsenseerida. Tema meelest olid need liiga monotoonsed.

Seekord oli tegu hea osakonnaga, see oli üks parimaid, kus Yossarian ja Dunbar olid aega veetnud. Seekord oli nendega koos üks 24-aastane kapten, hävituslendur, hõredate kuldsete vuntsiketega, kes oli keset talve Aadria mere kohal alla lastud, aga ei saanud külmagi. Nüüd oli suvi käes, kaptenit ei olnud alla lastud ning ta ütles, et tal on gripp. Yossarianist paremal asuvas voodis lebas endiselt armuküllaselt kõhuli ehmunud kapten, kellel oli veres malaaria ja tagumikul sääsehammustus. Yossarianist üle vahekäigu oli Dunbar ja Dunbarist järgmine oli suurtükiväe kapten, kellega Yossarian enam malet ei mänginud. Kapten oli hea maletaja ja

mängud olid alati huvitavad. Yossarian ei mänginud temaga enam seepärast, et mängud olid lausa tobedalt huvitavad. Siis oli üks haritud teksaslane Texasest, kes nägi välja nagu tegelane värvifilmist ning leidis patriootlikult, et jõukad inimesed – korralikud inimesed – peaksid valimistel saama rohkem hääli kui hulkurid, hoorad, kurjategijad, degenerandid, ateistid ja mittekorralikud inimesed – vaesed inimesed.

Sel päeval, kui teksaslane kohale toodi, kõrvaldas Yossarian kirjadest rütme. Oli järjekordne vaikne, palav ja muretu päev. Palavus surus kõvasti vastu katust ja summutas helid. Dunbar lebas taas liikumatult selili, pilk nagu nukul lakke pörnitsemas. Ta nägi kõvasti vaeva, et oma eluiga pikendada. Ta tegi seda igavuse kultiveerimise teel. Dunbar nägi oma eluea pikendamiseга nii kõvasti vaeva, et Yossarian mõtles, et ta on ära surnud. Nad panid teksaslase osakonna keskel asuvasse voodisse ning ei läinud kaua, kui ta hakkas oma vaateid väljendama.

Dunbar kargas püsti nagu nõelatult. „See’p see on!” hüüdis ta erutatult. „Miski oli puudu – ma teadsin kogu aeg, et miski on puudu – ja nüüd ma tean, mis see oli.” Ta pörutas rusikaga vastu peopesa. „Patriotismi polnud,” teatas ta.

„Sul on õigus,” hüüdis Yossarian vastu. „Sul on õigus, sul on õigus, sul on õigus. *Hot dog*, Brooklyn Dodgers. Ema õunapirukas. Selle nimel kõik võitlevad. Aga kes võitleb korralike inimeste eest? Kes võitleb selle eest, et korralikud inimesed saaksid rohkem hääli? Patriotismi pole, vaat’ milles asi. Ja matriotismi ka mitte.”

Yossariani vasakul käel olevat vanemveebliit see ei morjendanud. „Keda see huvitab?” küsis ta väsinult ja keeras külge, et magama jääda.

Teksaslane osutus heatujuliseks, lahkeks ja meeldivaks inimeseks. Kolme päeva pärast ei sallinud teda keegi.

Ta pani kōdi kartvatel selgadel jooksma pahameelevōdinad ning kõik põgenesid tema eest – kõik peale valge sõduri, kellel ei olnud

valikut. Valge sõdur oli pealaest jalatallani kipsi ja marlisse mähitud. Tal oli kaks kasutatud jalga ja kaks kasutatud kätt. Ta oli öösel osakonda smugeldatud ning meestel polnud aimugi, et ta nende seas on, enne kui nad hommikul üles ärkasid ja nägid kaht võõrast jalga, mis olid puusadest alates üles tõstetud, ja kaht võõrast kätt, mis olid risti paika ankurdatud, kõik neli jäset imelikus asendis õhku vinnatud tumedate tinaraskuste abil, mis tema kohal rippusid ja kunagi ei liikunud. Mõlema küünarnuki siseküljel olid sidemete sees sakilised huuled, mille kaudu talle läbipaistvast purgist läbipaistvat vedelikku joodeti. Tema kubet katvast tsemendist tõusis vaikiv tsinktoru, mis ühines peenikese kummivoolikuga ja eemaldas tema neerudest jääkaineid, tilgutades seda tõhusalt põrandal seisvasse läbipaistvasse kinnikorrigitud pudelisse. Kui põrandal seisev pudel täis sai, oli küünarnukki toitev purk tühi ja kaks anumat vahetati omavahel lihtsalt kiirelt ära, et kraam saaks uuesti tema sisse tilkuda. Kõik, mida nad valgest sõdurist üldse nägid, oli narmaline must auk tema suu asemel.

Valge sõdur oli pandud teksaslase kõrvale ning teksaslane istus külitsi voodi peal ja rääkis temaga terve hommiku, pärastlõuna ja õhtu oma meeldivas, toredasti venitavas kõnepruugis. Teksaslasel polnud sellest midagi, et talle ei vastatud.

Temperatuuri mõõdeti osakonnas kaks korda päevas. Igal varasel hommikul ja igal hilisel pärastlõunal tuli õde Cramer purgitäie termomeetritega ning liikus osakonna ühest servast üles ja teisest alla, jagades igale patsiendile termomeetri. Valgele sõdurile pistis ta termomeetri suuauku ja jättis selle sinna alumisele servale tasakaalu. Kui ta esimeses voodis oleva mehe juurde tagasi jõudis, võttis ta termomeetri ja kirjutas temperatuuri üles, seejärel läks järgmise voodi juurde ning tegi nii osakonnale uue ringi peale. Ühel pärastlõunal, kui ta oli osakonnale esimese ringi peale teinud ja jõudis teist korda valge sõdurini, vaatas ta termomeetri näitu ja sai aru, et sõdur on surnud.

„Mõrvar,” ütles Dunbar tasakesi.

Teksaslane vaatas talle ebakindla naeratusega otsa.

„Tapja,” ütles Yossarian.

„Millest te räägite, mehed?” küsis teksaslane närviliselt.

„Sa mõrvasid ta,” ütles Dunbar.

„Sa tapsid ta,” ütles Yossarian.

Teksaslane tõmbus kõssi. „Te olete hullud peast. Ma isegi ei puutunud teda.”

„Sa mõrvasid ta,” ütles Dunbar.

„Ma kuulsin, kuidas sa ta tapsid,” ütles Yossarian.

„Sa tapsid ta, sest ta oli neeger,” ütles Dunbar.

„Te olete hullud peast,” hüüdis teksaslane. „Nad ei luba siia neegreid. Neil on neegritele oma koht.”

„Seersant smugeldas ta sisse,” ütles Dunbar.

„Seersant on kommunist,” ütles Yossarian.

„Ja sa teadsid seda.”

Yossariani vasakul käel olev vanemveebel ei lasknud end valge sõduriga toimunust morjendada. Vanemveebel ei lasknud end millestki morjendada ega rääkinud üldse, välja arvatud ärrituse väljendamiseks.

Päev enne seda, kui Yossarian kohtus kaplaniga, plahvatas sööklas pliit ning pool kööki läks põlema. Ümberkaudu lahvatas tugev kuumus. Isegi Yossariani osakonnas, mis oli peaaegu kolmesaja jala kaugusel, kuuldi palangu müha ja leegitseva puidu teravat praksumist. Oranžiks värvunud akende taga keerles suits. Umbes viieteistkümne minuti pärast saabusid lennuväljalt avariaautod tuld tõrjuma. Paanilise pooltunni vältel polnud teada, mis saab. Siis hakkasid tuletõrjujad peale jääma. Äkitselt kostis lahingülesandelt naasvate pommitajate tuttavlik monotoonne pöörin ning tuletõrjujad pidid voolikud kokku rullima ja lennuväljale tagasi kiirustama, juhuks kui mõni lennukitest alla kukub ja põlema läheb. Lennukid maandusid ohutult. Niipea kui

viimane maandus, keerasid tuletõrjujad autoninad ümber ja kihutasid uuesti mäest üles, et jätkata haigla tulekahjuga võitlemist. Kui nad kohale jõudsid, siis tuld enam ei olnud. See oli ise ära kustunud, seal polnud enam tukkigi, mida veega üle uhada, ja pettunud tuletõrjujatel polnud muud teha kui leiget kohvi juua ja niisama paigal jõlkuda lootuses, et õnnestub mõnele õele taha keerata.

Kaplan saabus tulekahjule järgnenud päeval. Yossarian tegeles parasjagu kirjadest kõigi mitteromaani päritolu sõnade kõrvaldamisega, kui kaplan voodite vahel olevale toolile istus ja küsis, kuidas ta end tunneb. Ta oli end pisut külitsi sättinud ning kapteni-triibud särgikrae nurgal olid ainsad eraldusmärgid, mida Yossarian nägi. Yossarianil ei olnud aimugi, kes see on, ja ta eeldas lihtsalt, et kas järjekordne arst või järjekordne hull.

„Oh, pole viga,” vastas ta. „Mul on kerge valu maksas ja kõht pole vast kõige regulaarsema käiguga, aga üldiselt võttes pean ma tunnistama, et mul on päris hea olla.”

„See on hea,” ütles kaplan.

„Jah,” vastas Yossarian. „Jah, see on hea.”

„Ma tahtsin varem tulla,” ütles kaplan, „aga mu tervis jättis soovida.”

„Paha lugu,” ütles Yossarian.

„Lihtsalt külmetus,” lisas kaplan kiiresti.

„Mul on palavik sada üks kraadi,” lisas Yossarian sama kiiresti.

„Paha lugu,” ütles kaplan.

„Jah,” nõustus Yossarian. „Jah, see on paha lugu.”

Kaplan niheles. „Kas ma saan teid kuidagi aidata?” küsis ta mõne aja pärast.

„Ei, ei.” Yossarian ohkas. „Arstid teevad ilmselt kõik, mis inimlikult võimalik.”

„Ei, ei.” Kaplan hakkas kergelt õhetama. „Ma ei mõelnud üldse nii. Ma mõtlesin sigarette... või raamatuid... või... mänguasju.”

„Ei, ei,” ütles Yossarian. „Täna teid. Ma arvan, et mul on kõik vajalik olemas – kõik peale hea tervise.”

„Paha lugu.”

„Jah,” vastas Yossarian. „Jah, see on paha lugu.”

Kaplan niheles uuesti. Ta vaatas mõned korrad küljelt küljele, siis heitis pilgu lakke ja siis maha. Ta hingas sügavalt sisse.

„Leitnant Nately saadab tervisi,” ütles ta.

Yossarian kuulis kurbusega, et neil on ühine sõber. Näis, et nende vestlusel on siiski alust. „Kas te tunnete leitnant Natelyt?” küsis ta kahetsevalt.

„Jah, ma tunnen leitnant Natelyt üsna hästi.”

„Ta on natuke kentsakas, eks?”

Kaplan naeratas piinlikkust tundes. „Ma kahjuks ei oska öelda. Ma vist ei tunne teda nii hästi.”

„Võite mind uskuda,” ütles Yossarian. „Ta on täitsa tobe.”

Kaplan lasi langeda raskel vaikusel ning purustas selle siis ootamatu küsimusega. „Teie olete kapten Yossarian, eks?”

„Natelyl oli raske lapseõlv. Ta pärineb heast perekonnast.”

„Palun vabandage mind,” käis kaplan arglikult peale „Ma võin siin väga suure vea teha. Kas te olete kapten Yossarian?”

„Jah,” tunnistas kapten Yossarian üles. „Mina olen kapten Yossarian.”

„256. eskadrillist?”

„Võitlevast 256. eskadrillist,” vastas Yossarian. „Ma ei teadnud, et teisi kapten Yossariane ka olemas on. Niipalju kui mina tean, olen mina ainuke kapten Yossarian, aga see on ainult niipalju, kui mina tean.”

„Ah nii,” ütles kaplan õnnetult.

„See on kaks astmes võitlev kaheksa,” märkis Yossarian, „kui te peaksite tahtma meie eskadrillist sümbolistlikku poemi kirjutada.”